הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא קמא, עמ' 174-191

שיעור יג

שניים שהלכו או רצו ברשות הרבים וניזוקו זה מזה

(בבא קמא לב ע"א-ע"ב)

א. מהלכים ורצים ברשות הרבים
ב. אחד הולך ואחד רץ בערב שבת עם חשיכה... בבין השמשות
1. הזמן לצורכי שבת הוא מחצות היום, ומי שרץ בוודאות לקיים מצווה במשך השבוע
2. אין מצווה לרוץ בערב שבת
3. רץ בשל פיקוח נפש והזיק לאדם שהלך
4. אנשים רצו למקום מחסה בשל אזעקה והאחד הזיק לאחר
ג. שניים שרצים ברשות הרבים – מצבים נוספים
1. רץ והזיק במקום שהכול הולכים
2. שני מתאבקים שהאחד הזיק לחברו
סיכום

א. מהלכים ורצים ברשות הרבים

במשנה (לב ע"א) נאמר:

> שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים, אחד רץ ואחד מהלך, או שהיו שניהם רצין, והזיקו זה את זה – שניהם פטורין.

במשנה מפורטים שלושה מקרים שאירעו ברשות הרבים כששניים הלכו או רצו זה לקראת זה: [א] שניים שהיו הולכים, [ב] אחד היה הולך והאחר רץ, [ג] שניים שהיו רצים. אותם שניים "הזיקו זה את זה" והדין הוא: "שניהם פטורין".

בתוספתא (ב, ט) מפורט עוד:[1]

> שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים, אחד רץ ואחד מהלך, שניהן רצין, שניהן מהלכין, שניהן ממשמשין, והזיקו זה את זה – שניהן פטורין, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך.

בתוספתא נזכר מקרה נוסף: שניים שהלכו והיו ממששים כמו עוור באפלה.[2] בתוספתא גם נאמרה סיבת הפטור בכל המקרים הללו: "שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך". נימוק זה נזכר במשנה (לא ע"ב): "זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, נשברה כדו של זה בקורתו של זה פטור, שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך", והאמוראים (לב ע"א) נימקו בנימוק זה גם את דינו של "המזיק את אשתו בתשמיש המטה".

---

1 במשנה יש שלושה מקרים ובתוספתא ארבעה מקרים. כך יש לפרש את המשנה והתוספתא על פי דברי הרב שמואל שאטין כץ, המהרשש"ך (כוס ישועות, לב ע"א). הרמב"ם (פירוש המשנה, ג, ו) הסביר את דברי המשנה כדברי איסי בן יהודה (שיובא לקמן) וכתב שני מקרים: "וענין משנה זו כך: היה אחד רץ ואחד מהלך בערבי שבתות וימים טובים, או היו שניהם רצים בשאר ימות החול והזיקו זה את זה, פטורין". גם בהלכה כתב הרמב"ם (הל' חובל ומזיק ו, ט) רק על אחד רץ ואחד הולך, ועל שניים שרצו. המקרה של שניים שהלכו ברשות הרבים והזיקו זה לזה, הוא מקרה שהדין בו פשוט ואין צורך לכתוב אותו.

2 כך פירש המגן אברהם (שם). בתוספתא כתוב "ממשמשין", ובלשון הפסוק "ממששים": "והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה" (דברים כח, כט).

רש"י (מח ע"ב ד"ה שניהם ברשות, וד"ה או שניהן שלא ברשות) הסביר שבעת ששניים פעלו בשווה ברשות הרבים, ברשות או שלא ברשות, והם הוזקו זה בזה שלא בכוונה, הם פטורים. אבל אם הם הזיקו בכוונה יהיו חייבים. רש"י (שם ד"ה חייבין) ציין שבמשנתנו נאמר "והזיקו זה את זה" אך התנא "לא דק בלישניה" והכוונה היא שהם הוזקו זה בזה. גם תוספות (לב ע"א ד"ה שנים) כתבו: "שכל אחד גרם לעצמו חבלה זו. ולא הזיקו ממש במתכוין, אלא כלומר הוזקו זה בזה".

בתוספתא יש המשך שאינו מופיע במשנתנו:

> איסי הבבלי אומר: הרץ – חייב, מפני ששינה. ומודה איסי הבבלי, שאם היה ערב שבת עם חשיכה – פטור.

איסי הבבלי חלק על תנא קמא בנוגע לדין של אחד מהלך ואחד רץ. לפיו במקרה כזה הרץ יהיה חייב. גם בירושלמי (ג, ז) נאמר בגמרא לאחר המשנה:

> יוסי הבבלי אומר: היה רץ ברשות הרבים והזיק – חייב, ששינה המנהג. היה ערב שבת בין השמשות – פטור.[3]

הגמרא בסוגייתנו ציינה גם כן שהאמור במשנתנו הוא לא כאיסי בן יהודה:

> מתניתין דלא כאיסי בן יהודה; דתניא, איסי בן יהודה אומר: רץ – חייב, מפני שהוא משונה; ומודה איסי בערב שבת בין השמשות – שהוא פטור, מפני שרץ ברשות.[4]

לדעת איסי בן יהודה במקרה שאחד רץ ואחד מהלך, הרץ יהיה חייב, ובערב שבת בין השמשות הוא יהיה פטור. מדברי הגמרא "מתניתין דלא כאיסי בן יהודה... ומודה איסי..." ברור שאיסי בן יהודה חלק על דברי חכמים שבמשנה.

בהמשך הגמרא נאמר:

> אמר רבי יוחנן: הלכה כאיסי בן יהודה. ומי אמר רבי יוחנן הכי? והאמר ר' יוחנן: הלכה כסתם משנה, ותנן: "אחד רץ ואחד מהלך, או שהיו שניהם רצין – פטורין"?

לאחר דיון הסבירה הגמרא שלפי ר' יוחנן גם סתם המשנה היא כאיסי בן יהודה:

> אלא הכי קאמר: אחד רץ ואחד מהלך – פטור. במה דברים אמורים? בערב שבת בין השמשות.
> אבל בחול, אחד רץ ואחד מהלך – חייב.
> שניהם רצין, אפילו בחול – פטורין.

בשמו של ר' יוחנן מופיע בגמרא כמה פעמים הכלל "הלכה כסתם משנה".[5] מאחר שר' יוחנן קבע כלל זה, ומאחר שבמשנתנו לא הובאה דעתו של איסי בן יהודה אלא זו "סתם משנה", אזי הייתה הגמרא צריכה להסביר את המשנה כך שדברי רבי יוחנן "הלכה כסתם משנה" יהיו תואמים לדבריו ש"הלכה כאיסי בן

---

3 בירושלמי שם נאמר עוד: "אמרי: הוא יוסי הבבלי, הוא יוסי בן יהודה, הוא יוסי קטונתא. ולמה נקרא שמו קטונתה? שהיה קטן חסידים". איסי הבבלי הוא תנא, ובגמרא (פסחים קיג ע"ב) נאמר: "הוא יוסף איש הוצל, הוא יוסף הבבלי, הוא איסי בן גור אריה, הוא איסי בן יהודה, הוא איסי בן גמליאל, הוא איסי בן מהללאל. ומה שמו? איסי בן עקביה שמו". נראה שהשם איסי הוא כינוי לשם יוסי. הוא היה חי בעיר הוצל שבבבל, ועלה לארץ והיה תלמידו של ר' אלעזר בן שמוע; "מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו, והיה חביב לו ביותר עד לאחת" (מנחות יח ע"א).

4 ריצה בין השמשות בערב שבת נזכרת בסיפור על ר' שמעון בר יוחאי ואלעזר בנו לאחר שיצאו מהמערה בפעם השנייה (שבת לג ע"ב): "בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא דהוה נקיט תרי מדאני אסא, **ורהיט בין השמשות**".

5 במסכת בבא קמא נזכר גם כן כלל זה בשמו של רבי יוחנן: כט ע"ב, סט ע"ט, צד ע"ב. וכן נזכר בבבלי עוד כמה פעמים.

יהודה". אך על פי התוספתא והירושלמי, וכן בתחילת הסוגיה בבבלי, ברור שיש מחלוקת בין תנא קמא לבין איסי בן יהודה, במקרה שאחד מהלך ואחד רץ ביום חול והוזקו זה בזה. לפי תנא קמא הם פטורים, ולפי איסי בן יהודה הרץ יהיה חייב מפני שהוא שינה מהמקובל. מוסכם על הכול שבערב שבת המזיק יהיה פטור, והטעם לפטור שנזכר בבבלי הוא "מפני שרץ ברשות". נימוק זה אינו מופיע בתוספתא ובירושלמי.[6] רבינו יהונתן (שיטה מקובצת, לב ע"א) הסביר את המשמעות של ריצה ברשות הרבים:

> שניהם רצים בחול. והכי פירושו אף על גב דמי שהוא רץ ברשות הרבים נראה משונה דאין דרך לרוץ ואם פגע והזיק רץ במהלך – דינא הוא שיהיה חייב לשלם כוליה נזק דאדם מועד לעולם, אבל כיון שהוא ערב שבת דאדם טרוד לקנות צרכי שבת, או לקנות שמן לנר של שבת, דרך הוא למי שהוא בן ברית לרוץ. על כן אם הזיקו זה את זה נפטר, שהרי יש לו רשות לרוץ בדרך, ועל הניזק היה להרחיק את עצמו. אבל בחול דוקא כששניהם רצים דשניהם משונים דמיפטר המזיק שהרי לא שינה המזיק יותר מן הניזק ועל הניזק היה לו להרחיק את עצמו שלא יזיקוהו, אבל אחד רץ ואחד מהלך אם הזיק רץ משלם נזק שלם.

לפי רבינו יהונתן בזמן שמותר לרוץ ברשות הרבים על כל אחד להיזהר יותר, בין אם הוא עצמו רץ או מהלך. הגמרא המשיכה ושאלה:

> בערב שבת מאי ברשות איכא? כדר' חנינא, דאמר ר' חנינא: בואו ונצא לקראת כלה מלכתא; ואמרי לה: לקראת שבת כלה מלכתא.
> רבי ינאי מתעטף, וקאי ואמר: בואי כלה, בואי כלה.

כוונת הגמרא כאן למסופר במסכת שבת (קיט ע"א):

> רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא, אמר: בואו ונצא לקראת שבת המלכה.
> רבי ינאי לביש מאניה מעלי שבת, ואמר: בואי כלה בואי כלה.

רבי חנינא היה מרבותיו של רבי יוחנן (ירושלמי הוריות ג, ד) , ורבי ינאי היה תלמידו של רבי יוחנן (ירושלמי כלאים א, ח), וייתכן שבשל כך ציינה הגמרא את הנהגותיהם. רבנו חננאל הסביר מהי הרשות המדוברת: "מאי ברשות? פי' ברשות מצוה. כר' חנינא דהוה מרקד ואזיל ואמר בואו ונצא...". הביטוי "רשות מצווה" נזכר בגמרא בהקשר לדברי רבי יהודה שאמר (סב ע"ב) שאם הניח חנווני נר חנוכה מחוץ לחנות, והפשתן שעל גב הגמל נתפס בנר והבית נשרף, החנווני פטור. בתוספתא (ו, כח) נאמר שלפי ר' יהודה "בנר חנוכה פטור, מפני שהניח ברשות". הגמרא (ל ע"א) הסבירה את טעמו של ר' יהודה: "רבי יהודה אומר: בנר חנוכה – פטור, מפני שהוא ברשות. מאי לאו משום רשות בית דין? לא, משום רשות מצווה; דתניא, רבי יהודה אומר: בנר חנוכה – פטור, מפני שהוא רשות מצווה". ה"רשות" היא רשותם של חכמים שקבעו שזו הדרך לקיים את המצווה להדליק נר חנוכה – להניח את המנורה בפתח הבית, ולכן החנווני שהניח נר חנוכה מחוץ

---

6 ערב שבת בין השמשות הוא פרק זמן לחוץ, שיכול לזמן גם מריבה וקטטה בין איש לאשתו כמסופר בגמרא (גיטין נב ע"א). הרב חיים יוסף דוד אזולאי, החיד"א (מורה באצבע, אות קמ), כתב: "בהעלות המנחה בערב שבת קדש, הוא עת מסוכן למחלוקת בין איש לאשתו ובין המשרתים, והרבה טורח הסטרא אחרא לחרחר ריב, והאיש הירא יכוף את יצרו ולא יעורר שום מחלוקת והקפדה ואדרבה יבקש שלום". הרב חיים פלאג'י (כף החיים, סי' כז אות לה) ציטט את דברי החיד"א וכתב: "ואנכי עבדו מוסיף על דבריו, דאני הגבר ראה עיני, דבכל בית שהיה מחלוקת בערב שבת לעת ערב או בליל שבת, היה בדוק ומנוסה כי רעה נגד פניהם ולא יצאו נקיים באותו שבוע באיזה מקרה רע, דוק ותשכח, ומרגלא בפומי לומר לבני ביתי בכל דבר, מאמרם זכרונם לברכה ד'צריך למימרינהו בניחותא'". כוונתו לאמור בגמרא (שבת לד ע"א): "שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עשרתם, ערבתם? הדליקו את הנר... צריך למימרינהו בניחותא".

לחנותו פטור מלשלם.[7] אך במקרה שאנו עוסקים בו, אין חובה לרוץ בערב שבת כדי להתכונן לשבת או אף לצאת ולרקוד לקראת שבת. רק מי שלחוץ וחושש שלא יסיים את ההכנות לשבת, רשאי לרוץ ברשות הרבים אם יש לו צורך בכך. נראה שכוונת רבנו חננאל היא לומר שמאחר שיש להתכונן לקראת שבת ששמירתה היא מצווה, והכול מודעים ללחץ שבני אדם חשים בזמן שסמוך לשבת כדי לסיים את ההכנות לשבת עד זמן כניסתה, וכדברי הרמב"ם (פירוש המשנה, ג, ו): "ערבי שבתות או ערבי ימים טובים שבני אדם נחפזים בדרך מצוה", לכן אם אדם הלך ואדם אחר רץ והזיק את ההולך, הרץ יהיה פטור.[8]

רבנו חננאל הזכיר שרבי חנינא היה רוקד ואומר "בואו ונצא לקראת שבת המלכה". הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, טו ע"ב בדפי הרי"ף) כתב:

> ...רבי ינאי מרקיד ואזיל, מרקיד ואתי, ואמר בואי כלה. לומר דכי האי נמי רהיט [רץ] לצרכי שבת משום שהוא לכבודו, כל שכן כשרהיט לצורך קיום שבת דכתיב בקרא.

נראה להסביר שאמוראים אלו לא הלכו באופן רגיל לקבל את פני השבת. הם רקדו לקראתה. מכאן שכל הליכה שלא באופן הרגיל בערב שבת בין השמשות – ריצה או ריקוד – היא פעולה מותרת. על כן מי שרץ בערב שבת ונתקל במי שהיה הולך והזיק לו, הוא יהיה פטור.

מה ההבדל המהותי בין תנא קמא שבמשנה ובתוספתא לבין איסי בן יהודה שחלק עליו בנוגע לאחד הולך ואחד רץ?

לפי תנא קמא במשנה ובתוספתא סיבת הפטור בכל המצבים היא "שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך". ברשות הרבים יש רשות לכל אחד לבחור את אופן התנועה הנוח והמתאים לו ביותר, בד בבד שכל אחד גם מודע לכך שיש מי שבוחר אחרת ממנו. גם כששניים הולכים, האחד הולך לאט מדי והאחר הולך מהר יותר מהמקובל, וכך גם כששניים רצים – האחד רץ ריצה קלה והאחר רץ ריצה מהירה. בכל המקרים שבמשנה ובתוספתא הם יהיו פטורים כשהוזקו זה מזה כי שניהם נעים ברשות הרבים באופן המותר. כך גם במקרה של אחד הולך ואחד רץ, כל אחד מהם נע באופן מותר, כי כל אחד יכול לנוע באופן הנוח לו, והוא מודע לכך שאדם אחר יכול לנוע באופן אחר.

לעומת זאת, לפי איסי בן יהודה, הדרך המקובלת והרגילה של בני אדם היא ללכת ברשות הרבים. אמנם קשה לחשב את המהירות של ההולכים שנתקלו זה בזה, כי בוודאי יש מי שהולך לאט יותר והאחר הולך מהר יותר, אבל עדיין פעולתם מוגדרת כהליכה ולכן יהיו פטורים כשהוזקו זה מזה. אך כשאחד הולך והאחר רץ וההולך הוזק מהרץ, הרץ יהיה חייב כי הוא שינה מהמקובל. לא כן בערב שבת שזה זמן שמקובל לרוץ והכול מודעים לזה. אם שניהם היו רצים והיו ניזוקים זה מזה – ודאי שהיו פטורים, וכך גם במקרה שהאחד הלך והאחר רץ וההולך ניזוק, הרץ יהיה פטור כי הוא לא שינה מהמקובל. גם זה שהלך יכול היה לרוץ אילו היה לו צורך להזדרז ולסיים את הכנותיו לקראת שבת, והוא כמובן מודע לכך שזה זמן שיש שרצים בו.

במקרה של שניים שרצו ברשות הרבים והוזקו זה בזה, מדובר בזמן או במצב שמקובל לרוץ ברשות הרבים, למשל, לרוץ על מנת לשמוע דרשה, כאמור בגמרא (ברכות ו ע"ב):

> אמר רבי זירא: מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא, אמינא: קא מחליין רבנן שבתא. כיון דשמענא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי: לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו

---

7 ראה בהרחבה בשיעור כא: מזיק בנר חנוכה.

8 הרב אהרון יהודה לייב שטיינמן (אילת השחר, בבא קמא לב ע"א) הסביר אחרת את סיבת הפטור: "ומודה איסי ברץ בערב שבת בין השמשות שהוא פטור מפני שרץ ברשות. אין הכונה דפטור משום רשות מצוה, דזה סובר רק ר' יהודה בנר חנוכה דפטור דרשות מצוה פוטרו אם הזיק. דכאן אינו אלא דע"י שיש רשות הוי ליה כמהלך, ולכן כמו בשנים מהלכין דפטורין אם הוזקו, הכא נמי אם הוזק המהלך בזה שרץ, פטור הרץ כמו אם היה מהלך". הרב צבי שכטר (ארץ הצבי, עמ' רנט) התאים בין רשות מצווה של נר חנוכה וריצה בערב שבת. כאמור אין מצווה לרוץ בערב שבת, ואין זה דומה לנר חנוכה שבו המצווה היא להניח את הנר בחוץ.

בשבת, שנאמר "אחרי ה' ילכו כאריה ישאג" (הושע יא, י) אנא נמי רהיטנא. אמר רבי זירא: אגרא דפרקא – רהטא.

רש"י (ד"ה אגרא) הסביר: "עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם – היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד". הזמן שלפני הדרשה הוא זמן שמקובל לרוץ בו והעניין ידוע לכול, ועל כן אם שניים שרצו הוזקו זה בזה הם יהיו פטורים. גם דוגמה זו היא ריצה לשם מצווה, אך כך יהיה הדין בכל זמן או במקום שמקובל לרוץ ברשות הרבים והדבר ידוע לכול.[9] למשל: ריצה מטעמי בריאות במדרכות ובשבילים המיועדים לכך, תחרות ריצה פתוחה ברחוב (ריצת מרתון) או ריצה במגרשי ספורט, ריצה כשיש חשש מסכנה – משריפה, ממפולת, מחפץ חשוד, בור שנפער, חשד לפיגוע טרור, חשש להתמוטטות קיר, וכד'.

יוצא אם כן כך: לפי תנא קמא שבתוספתא המבט הוא **באיזה אופן מותר לבני אדם לנוע ברשות הרבים**. מאחר שברשות הרבים מותר לנוע או בהליכה או בריצה ובכל ימות השבוע, המזיק בתנועתו יהיה פטור. לפי איסי בן יהודה המבט הוא **באיזה אופן מקובל ונהוג לנוע ברשות הרבים**. המקובל הוא שבדרך כלל ברשות הרבים בני אדם הולכים ואינם רצים, ולכן שניים שהלכו והוזקו זה מזה פטורים. כך יהיה הדין גם במקום או בזמן שמקובל גם לרוץ ברשות הרבים, אם הוזקו זה מזה יהיו פטורים. אך כאמור, הואיל ובדרך כלל המקובל הוא שהולכים ברשות הרבים ולא רצים, אזי אם אחד הלך ואחד רץ והזיק, הרץ יהיה חייב כי הוא שינה מהמקובל. למעט זמן מוגדר ומסוים כגון בערב שבת שאז יהיה פטור, מפני שבפרק זמן זה הנורמה המקובלת היא לרוץ לכבוד שבת והכול מודעים לה.[10]

הלכה למעשה – הרמב"ם (הל' חובל ומזיק ו, ט) פסק את האמור בסוגייתנו וכאיסי בן יהודה:

> שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים, אחד רץ ואחד מהלך, והוזק אחד מהן בחבירו שלא בכוונה, זה הרץ חייב מפני שהוא משנה. ואם היה ערב שבת בין השמשות פטור, מפני שהוא רץ ברשות כדי שלא תכנס השבת והוא אינו פנוי.
>
> היו שניהם רצים והוזקו זה בזה – שניהם פטורין ואפילו בשאר הימים.

הרמב"ם לא כתב "והוזקו זה מזה" אלא כתב "והוזק אחד מהן". גם הטור והשולחן ערוך (חושן משפט סי' שעח, ח) כתבו: "היה אחד רץ ואחד מהלך, והוזק מהלך ברץ – חייב, מפני שרץ שלא ברשות". הדוגמה היא שהרץ יהיה חייב מפני שהוא שינה, שרץ בלי רשות. משמע שאם הרץ ניזוק, המהלך יהיה פטור, מפני שהוא לא שינה. בערב שבת שניהם יהיו פטורים כי מותר לרוץ.

ב. אחד הולך ואחד רץ בערב שבת עם חשיכה... בבין השמשות

נעיין בכמה פרטי הלכות שנזכרו בראשונים ובאחרונים בנוגע למקרה שאחד הלך והאחר רץ ברשות הרבים והוזקו זה בזה, ועל פי דברי איסי בן יהודה שכמותו נפסק להלכה.

---

9 הרב יאיר בכרך (שו"ת חוות יאיר, סי' רז) כתב שמי שרץ לקידוש לבנה והזיק, חייב לשלם. הסיבה היא שאין זמנו בהול, בעוד שהלכה זו נאמרה רק בערב שבת שזמנו בהול. הרב משה סופר (חתם סופר, שבת כא ע"ב) ציין לדברי החוות יאיר הללו, וכתב שעל אף שניתן לקדש לבנה ביחידות בכל זאת מצווה מן המובחר לקדש ברבים. לפיו מהמסופר בגמרא שרצו לפרקא בשבת "ש"מ מצוה מן המובחר נמי חפצי שמים איקרו". לדברינו, הדיון איננו אם מדובר בחובת מצווה או גם במצווה מן המובחר, אלא אם בני רשות הרבים מודעים לכך שזה זמן או מקום שאנשים נוהגים לרוץ וגם אם לא מדובר בריצה לשם קיום מצווה.

10 הרב יצחק שילת (במסילה העולה – בבא קמא, עמ' קלא-קלב), כתב ש"בערב שבת בין השמשות איסי מודה שהרץ דינו כמהלך, כי יש מצוה לרוץ אז". לדברינו, אין מצווה לרוץ בערב שבת בין השמשות. איסי בן יהודה מודה שזה זמן שמקובל לרוץ בו. וגם אם יש זמן שמקובל לרוץ בו והוא איננו לדבר מצווה, איסי בן יהודה יודה גם כן.

1. הזמן לצורכי שבת הוא מחצות היום, ומי שרץ בוודאות לקיים מצווה במשך השבוע

הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף, טו ע"ב בדפי הרי"ף) ציין לדברי הרמ"ה שכתב שאם ברור שאדם רץ בבין השמשות שלא לצורכי השבת ואחר הוזק ממנו, המזיק יהיה חייב. אך אם אין הוכחה וסיבה לחשוב שהוא רץ מסיבה אחרת, אזי מסתמא הוא רץ בשל צורכי השבת ויהיה פטור. לעומתו, הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (חידושי אור שמח, לב ע"א) כתב: "והיכי שהוא רץ בין השמשות לצרכו שלא לצורך שבת נראה דמכל מקום פטור, דהא איהו לא ידע אי ירוץ למצוה, ובעי לאזדהורי ביה". הוא ציין שראה שהרמ"ה כתב אחרת, והסביר מה הניע את הרמ"ה לפסוק כך. נראה להסביר את שני הכיוונים הללו כך: לפי הרמ"ה והנימוקי יוסף ההיתר לרוץ ברשות הרבים מצומצם למטרת סיום ההכנות לשבת ואין להרחיב אותו. רשות הרבים היא מקום שבו אנשים הולכים ולא רצים. לעומת זאת, לפי האור שמח מאחר שהזמן הסמוך לשבת מוגדר כזמן שבו אנשים רצים ברשות הרבים והכול מודעים לכך, אין זה משנה מה הסיבה שגרמה לאדם לרוץ.

בנוגע לזמן המדובר, בתוספתא כתוב "ערב שבת עם חשיכה", ובירושלמי ובבבלי כתוב "ערב שבת בין השמשות". נראה שהכוונה של שניהם אחת היא – הזמן הסמוך לכניסת שבת.[11] אך הרב יצחק אור זרוע (אור זרוע, ג, פסקי בבא קמא סי' קסד) כתב:

> פירש רש"י ז"ל (לב ע"ב ד"ה בואו ונצא) 'כאדם המקבל פני מלך', כן צריך אדם לרוץ ולתקן כל צורכי שבת. ויש לי ללמוד מדבריו דלאו דוקא בין השמשות אלא משעה שמתחילין לתקן כל צורכי שבת לאפות ולבשל ולצלות, הוי רץ ברשות, דהיינו מחצות היום ולמעלה שמתחיל היום להעריב הוי רץ ברשות.[12]

לכאורה, על פי דברי האור זרוע, היה צריך לפסוק שהזמן הוא מיום שישי בבוקר, שהוא זמן ההכנות לשבת, כאמור בגמרא (שבת קיז ע"ב): "אמר רב חסדא: לעולם ישכים אדם להוצאת שבת, שנאמר 'והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו' (שמות טז, ה) – לאלתר".[13] אלא שנראה שהחידוש של רב איסי הוא בנוגע לזמן שבו אנשים לחוצים יותר ומזדרזים לסיים את הכנותיהם לשבת, והרי הם אינם לחוצים במשך כל יום שישי, אלא כשזמן כניסת השבת מתקרב. אמנם קשה להגדיר במדויק את משך הזמן הקבוע שבו אנשים לחוצים – יש להבדיל בין יום שישי קצר בימות החורף לבין יום שישי ארוך בימות הקיץ, הדבר תלוי בכל אדם ובכל משפחה, ולא בהכרח שבכל יום שישי יש פרק זמן של לחץ לקראת השבת וחשש שלא יספיקו. מכל מקום פירושו של האור זרוע יכול להתאים לנוסח התוספתא "עם חשיכה" – כשהיום מתחיל להעריב.[14]

הרב שלמה לוריא, מהרש"ל (ים של שלמה, ג, כג), ציין לדברי הרמ"ה לעיל ובעקבותיהם כתב על דברי האור זרוע:

---

11 בגמרא (שבת לד ע"ב) חלקו שלושה תנאים בהגדרת זמן "בין השמשות" ודעה נוספת מופיעה אחר כך (שם לה ע"ב), וכן גם בירושלמי (ברכות א, א).

12 דברי האור זרוע הובאו גם בהגהות אשר"י (ג, יא).

13 על ההשקעה בערב שבת לקראת שבת ניתן גם ללמוד מהגמרא (שבת קנו ע"א): "האי מאן דבמעלי שבתא – יהי גבר חזרן. אמר רב נחמן בר יצחק: חזרן במצות". רש"י (ד"ה חזרן במצות): "חזרן במצות – שכן דרך ערב שבת לחזר אחר מצות שבת".

14 האור זרוע כתב בסוף דבריו: "וכי האי גוונא פרשתי בפ' המפקיד גבי כספים אין להם שמירה אלא בקרקע". כוונתו לאמור בגמרא (בבא מציעא מב ע"א): "אמר שמואל: כספים אין להם שמירה אלא בקרקע. אמר רבא: ומודי שמואל בערב שבת בין השמשות, דלא אטרחוהו רבנן". גם שם כתב (אור זרוע, ג, פסקי בבא מציעא סי' קלא): "האי בין השמשות היינו מחצי היום ולמעלה שמתחיל היום להעריב מפני שצריך לעשות בצורכי שבת לא אחמור עליה רבנן, דהא אסרינן ליה נמי במלאכה בפ' מקום שנהגו והוא הדין בערבי ימים טובים [פסחים נ ע"ב]. או לכל היותר אם החמירו עליו היינו עד שעה תשיעית, אבל משעה תשיעית ומחצה דהוי שעת המנחה אינו חייב לחפור בקרקע. אבל קודם חצי היום חייב לקבור בקרקע ואם לא קבר בקרקע ונגנבו הרי זה פושע וחייב". בהקשר להטמנת פיקדון מציע האור זרוע גם משעה תשע וחצי (זמניות) ואילך. כאמור, נראה שהדברים משתנים ממקום למקום, ובזמנים שונים של מעגל השנה.

> ואם כן נראה לי מה שכתב האור זרוע דוקא מחצי היום ומעלה היינו לעניין זה, דדיינינן ליה בסתמא דרהיט לצורכי שבת דזיל בתר רובא דעלמא, מה שאין כן קודם חצי היום דרובא דעלמא עסיק במלאכתן. אבל אי בריר לן דרהיט לצורכי שבת, אפילו כל השבוע פטור. דמצינו גבי שמאי הזקן (ביצה טז ע"א) שכל השבוע היה טורח לכבוד השבת. ולאו דוקא לשבת, אלא אפילו לשום מצוה קלה, היכא דבריר לן דרהיט בגיניה פטור ולא נקרא משנה. "דהוי רץ למצוה קלה כבחמורה" (משנה אבות ד, ב), והזריזים מקדימים למצוה. ואין שייך לומר דיש לו פנאי, רק דלאו כל כמיניה למטען כי האי גוונא אם לא דברור לן.

לפי דברי המהרש"ל על פי האור זרוע, כשאחד הלך ואחר רץ והזיק, הרץ יהיה פטור אם זה בערב שבת מחצות היום ואילך, כי ההנחה היא שהוא רץ לצורכי שבת. מכאן הסיק המהרש"ל שאם ברור שאותו אדם רץ באמצע שבוע לצורך שבת או אף לצורך כל מצווה אחרת והזיק לאדם אחר, הוא גם כן יהיה פטור. אך נראה שאין להסיק כך. במקרה שאחד הלך ואחד רץ והזיק, הדין הוא שהרץ פטור ואף מחצות היום ואילך לשיטת האור זרוע, והסיבה היא שהכול יודעים והדבר מקובל ונהוג שאנשים לחוצים לסיים את ההכנות לשבת ורצים. אך לפני חצות היום ביום שישי, ובוודאי בשאר ימות החול, אין שום סיבה להיות לחוץ לקראת שבת, ולכן אין זה נהוג ומקובל. אמנם שמאי הזקן היה טורח בכל יום להכין לכבוד שבת, אך הוא לא צריך לעשות זאת בלחץ ולרוץ לשם כך. בימות החול האחרים כשאדם רץ לקיים מצווה, גם כשהוא לחוץ לקיימה מסיבה כלשהי, אין זה זמן שמקובל לרוץ ברשות הרבים, ולכן אם יגרום נזק לאדם שהלך, הרץ יהיה חייב. "הוי רץ למצווה קלה כבחמורה" – הכוונה היא להתאמץ, להזדרז, להשקיע ולהשתדל לקיים כל מצווה, אפילו מצווה קלה ובשלמות, אך אין הכוונה דווקא לריצה ברגליים.[15]

כך יש להסביר את דברי הרב מרדכי אשכנזי (מרדכי, ג, לח) שכתב:

> ומודה איסי בערב שבת בין השמשות שהוא פטור, מפני שהוא רץ ברשות. ודוקא אותה מצוה דבין השמשות דאין לו שהות, אבל בשאר מצות כגון לרוץ לבית הכנסת או לבית המדרש דיש לו פנאי, אם הזיק חייב.

נראה שלפי המרדכי הקריטריון הוא אם יש לרץ די זמן לקיים את המצווה. אשר על כן לפיו מותר לרוץ בערב שבת בפרק הזמן שקרוב לכניסת השבת לצורכי שבת, ואם הזיק – פטור. אבל לקיום מצוות אחרות יש מספיק זמן, אין סיבה להתיר לרוץ, ולכן אם הרץ הזיק – חייב. לכאורה גם במצוות אחרות אפשר שאדם יהיה חייב לרוץ כדי לקיים אותן אם אין לו מספיק זמן, כגון שמיעת שופר בראש השנה או נטילת ארבעת המינים לפני השקיעה כשהשופר או ארבעת המינים נמצאים במקום אחר. אך כאמור נראה שהפטור של מי שרץ בערב שבת נובע מכך שמקובל ונהוג לעשות כך והכול מודעים לכך שיש שרצים בפרק זמן זה. אם אדם רץ לקיים מצווה שזמנה עומד לעבור, זה עניין אישי שלו. לא מקובל ולא נהוג לרוץ באותו זמן, איש אינו מודע לזה שהוא רץ לצורכי מצווה, ולכן יהיה חייב.

יתר על כן, גם אדם שקיבל על עצמו שבת מפלג המנחה ואילך ואף באופן קבוע, וממילא הזמן שסמוך לקבלת שבת מבחינתו מוקדם יותר מהזמן המקובל והוא לחוץ לסיים את הכנותיו לשבת, אם ירוץ ויזיק הוא יהיה חייב כי אין זה הזמן המקובל שאנשים רצים ברשות הרבים. אמנם אם בשכונה או ביישוב מקובל וידוע שהכול מקבלים שבת מפלג המנחה ואילך (דבר נפוץ בימי שעון הקיץ), אזי הרץ שהזיק יהיה פטור.[16]

---

15 במסכת סופרים (טו, ה) נאמר: "לעולם **הוי רץ אחר המשנה** יותר מן התלמוד. ור' יוסי בר' אבין אמר: הדה תמר עד שלא שיקע בו רבי רוב משניות, אבל משישקע בו רבי רוב משניות, לעולם **הוי רץ אחר התלמוד** יותר מן המשנה" (על פי ירושלמי שבת טז, א; בבא מציעא לג ע"ב). גם כאן אין הכוונה לריצה באמצעות הרגליים, אלא בחירת התחום שבו יש להשתדל ולהשקיע יותר.

16 הדיון הוא בנוגע לאדם שרץ בערב שבת, אך אין ללמוד מכאן שמותר לנהוג במכונית מעל המהירות המותרת או לעבור על חוקי תנועה אחרים בזמן שסמוך לשבת או כדי שלא לאחר לקיים מצווה ביום חול כגון מקרא מגילה

2. אין מצווה לרוץ בערב שבת

הרב יום טוב ליפמן היילפרין (שו"ת עונג יום טוב, סי' ט) כתב בנוגע למי שרץ לקיים מצווה אחרת:

> ודוקא רץ בערב שבת בין השמשות **פטור אם הזיק שמצוה לרוץ**, כמו שכתב רש"י (בבא קמא לב ע"ב ד"ה בואו ונצא): "כאדם המקבל פני מלך". אבל רץ למצוה אחרת כמו לקיים מצות לולב או מצה והזיק חייב, דהתם **אין העצם הריצה המצוה**, אעפ"י שהוא היה צריך לרוץ לקיים המצוה שבאופן אחר לא היה יכול להשיגו, אף על פי כן לא מיקרי ריצה מצוה.

רש"י (ד"ה בואו ונצא) כתב: "כאדם המקבל פני מלך", וניתן לקשר דבריו לאמור בגמרא (ברכות ט ע"ב): "אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם **לרוץ לקראת מלכי ישראל**, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה – יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם". אך גם שם הכוונה היא לעשות מאמץ ולבוא ולקבל פני מלך, כמסופר בגמרא (שם נח ע"א) על רב ששת שהלך להקביל פני מלך על אף שהיה סגי נהור ולא יכול לראות.[17] כך גם בנוגע לריצה בערב שבת. אין **מצווה לרוץ** בערב שבת, וגם על רבי חנינא ורבי ינאי לא כתוב שהם רצו.[18] רבי חנינא אמר "בואו ונצא", ו"רבי ינאי מתעטף, וקאי ואמר" – רבי ינאי עמד במקומו.[19] כוונת רש"י היא שבערב שבת ההתנהלות ברשות הרבים שונה בשל ההכנות למצווה, לקבל את פני המלך – שבת המלכה. האנשים לחוצים ורצים, אך גם כאן "אין עצם הריצה מצווה".

3. רץ בשל פיקוח נפש והזיק לאדם שהלך

הפטור מנזק בריצה בערב שבת מורכב כאמור משני מרכיבים: ריצה לדבר מצווה והעובדה שהכול יודעים שיש שרצים בזמן הזה. מה הדין בריצה לשם פיקוח נפש?

הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, חושן משפט סי' שעח, יט) כתב:

> מיהו ברץ לענין פקוח נפש או להציל מן הדליקה ומן המים וכיוצא בזה, ודאי דמקרי ברשות, דהא חובה עליו לרוץ בכל כחו ולא גרע מערב שבת [נ"ל].

ניתן להסביר שהרב אפשטיין נקט שהמרכיב של ריצה לדבר מצווה הוא העיקרי. פיקוח נפש דוחה הכול, ואם אדם רץ בשל פיקוח נפש ולא התכוון להזיק את ההולך, הוא יהיה פטור.

לעומתו הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק (חדושי ר' מאיר שמחה, לב ע"א) כתב אחרת:

> ומודה איסי בערב שבת בין השמשות שהוא פטור מפני שהוא רץ ברשות. נראה דוקא ברץ בין השמשות דמצוה למירהט קמי מלכתא, וכולי עלמא ידעי דא מילתא ובעי ליה לאזדהורי מיניה דרץ ברשות. אבל ברץ למצוה אחרת אף דפקוח נפש מכל מקום חייב, דאיהו לא בעי למידע מיניה לאיזדהורי ביה, כנלע"ד.

וכיו"ב. כך כתבו: הרב מרדכי גרוס (בתוך: נתיבות חיים, עמ' שצג), הרב יצחק זילברשטיין (שם, עמ' תעז, תפ-תפא) והרב נסים קרליץ (שם, עמ' תקיד). הרב יצחק זילברשטיין (שם עמ' תעד) כתב שאסור למוהל לנסוע במהירות כדי להספיק למול תינוק לפני השקיעה.

17 בעניין זה ראה בהרחבה בספרי: "ראיית פני מלך ומנהיג וברכתה", מלכות יהודה וישראל, עמ' 109-130.

18 הרמב"ם (הל' שבת ל, ב) תיאר בהרחבה את ההכנות לקראת שבת בעקבות המסופר על ר' חנינא ור' ינאי, ולא כתב שהם רצו.

19 הרב צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק – בראשית, פר' ויגש, ו) העמיק בהבדל בעבודת ה' בין ההנהגה של רבי חנינא לבין ההנהגה של רבי ינאי.

לפי הרב מאיר שמחה, הסיבה שהרץ בערב שבת פטור היא שהכול מודעים לכך שזהו זמן שאנשים רצים בו, ועל כן גם אם אדם רץ לצורך מצווה חשובה כמו פיקוח נפש, הוא יהיה חייב כי ההולכים בדרך אינם מודעים לסיבת ריצתו.[20]

כיום, כוחות ההצלה (מכבי אש, משטרה, מגן דוד אדום והארגונים הדומים להם) מפעילים מרכביהם אזעקות וצפירות מיוחדות, וכן מפעילים פנסי הבהוב מיוחדים, וכל הנוסעים בכביש וההולכים במדרכה יודעים שעליהם להיזהר יותר בדרך מפניהם, ואדרבה עליהם לפנות להם את הדרך. הנוהגים ברכבי הצלה עוברים קורס מיוחד לנסיעה במהירות גבוהה יותר, ואף לעבור על חוקי תנועה מסוימים, ויש להם רשות לעשות כן. גם אם הם רצים רגלית, הם לובשים את המדים המיוחדים להם, והכול יודעים שלהם מותר לרוץ. יש לדמות זאת לאמור במשנה הקודמת (לב ע"א), שאם בעל הקורה מזהיר את בעל החבית ואומר לו 'עמוד' הוא פטור. כך כתב רבינו יהונתן (שיטה מקובצת שם):

> ומשמע שאם אמר לו רץ למהלך נטה לך על ימינך או על שמאלך ולא שמע אליו דמפטר, כמו ששנינו במשנה ראשונה לזו "ואם אמר לו [בעל הקורה] לבעל חבית עמוד ולא עמד, פטור", וכן הדין נמי אם היה אחד רץ אחר חבירו כדין בעל חבית וקורה.

הרב משה שטרנבוך (שו"ת תשובות והנהגות, א, סי' תתסח) כתב בנוגע לנהג אמבולנס שדרס בדרכו להציל אחרים:

> אם נהג בזהירות ולא התרשל פטור, ואם לא נהג בזהירות עוון בראשו. ואמנם כללי הזהירות אצלו בנסיעה עם צפירה אינם ככל נהג מאחר והוא חייב למהר, אבל ודאי אינו רשאי לסכן אחרים ח"ו בשביל הצלת החולה, וגם אצלו ישנם כללי זהירות, ואם התרשל חייב כפרה. אבל בלא התרשל, אף שסתם בני אדם צריכים כפרה דסוף כל סוף נתגלגל על ידם חובה דאיבוד נפש ר"ל, מ"מ בעסוקין בהצלת נפשות אין צריכין כפרה, כדי שלא ימנעו מלהציל נפשות.

הוא לא ציין לסוגייתנו, אך ניתן ללמוד מסוגייתנו שאכן אם נהג רכב הצלה נהג ופעל כשורה ובכל זאת הזיק לאדם אחר בשל נסיעתו המהירה על מנת להציל, הוא יהיה פטור. כשנשמעת צפירה של רכב הצלה או נראים האורות שלו, הכול יודעים שמותר לנהג רכב ההצלה לנסוע במהירות ושלא על פי חוקי התנועה המקובלים, ועל הנהגים האחרים והולכי הדרכים להיזהר ולהישמר יותר.[21] אכן אם אדם רץ להציל אחר אך אין מודעות בסביבה שלשם כך הוא רץ (הוא אינו מכוחות ההצלה הידועים או שהוא מכוחות ההצלה אך אין זה ניכר עליו בעת שהוא רץ, וכד') והוא הזיק, הוא יהיה חייב.

4. אנשים רצו למקום מחסה בשל אזעקה והאחד הזיק לאחר

הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד, נדרים כז ע"א) דן במקרה שנשמעה אזעקה ואנשים רצו למקלט, ובמהלך הריצה אחד הזיק לרכוש חברו. לפיו ריצה לעבר מקלט היא מצווה מאחר שאדם מצווה לשמור על גופו, ויש לפטור את המזיק כשם שפוטרים את הרץ בערב שבת, כאמור בסוגייתנו. בדבריו שם הוא לא דן במקרה

---

20 בחידושי אנשי שם (מד ע"א מדפי הרי"ף אות א) כתב "המדפיס והמגיה הקטן יוסף" כדברי ערוך השולחן בהקשר לסוגיית רודף שנידונה בגמרא (קיז ע"ב), אם כי הוא הבחין בין הדברים. הרב ישכר בער (הגהות פעולת שכיר על הרי"ף, דף מד ע"א, מופיע בדפוסים אחרי הרי"ף והמרדכי) השיב לדבריו וכתב כדברי האור שמח שבמצווה "המזדמנת לאדם לשעה להציל נרדף וכיוצא בו, והניזק לא ידע ביה ולא הוי ליה למידע כלל האדם המזדמן לפניו, וזוכה במצוה שכר מצוה והפסדה דיליה הוא, וחייב להכשיר נזקו".

21 כך כתב הרב אברהם סופר (נשמת אברהם, חושן משפט סי' שעח) בשם הרב שלמה זלמן אויערבך (שולחן שלמה – ערכי רפואה, א, עמ' כ). עוד בעניין זה: הרב שמואל וואזנר (שו"ת שבט הלוי, ט, סי' רצג); הרב שמואל אליעזר שטרן ("בענין היזק בשעת נסיעה להצלת נפשות", בתוך: מאיר נתיבים, עמ' 234-237); הרב אליעזר איגרא ("נהג אמבולנס שהזיק", יש"ע ימינו, 23, עמ' מח-נב).

שנגרם לחבר נזק בגוף. נראה שגם לפי תנא קמא שבתוספתא וגם לפי איסי בן יהודה מאחר שבמצב כזה לא זו בלבד שמותר ומקובל לרוץ, אלא אף חובה לרוץ למקלט, למיגונית או לכל מחסה אחר, אם שניים רצו והוזקו זה מזה, הם יהיו פטורים. כך יהיה גם אם לפתע אנשים ירוצו ויברחו ברשות הרבים ממקום מסוים בשל סכנה אחרת (שריפה, חפץ חשוד, בור שנפער, חשד לפיגוע טרור, חשש התמוטטות של קיר וכד') ויוזקו זה מזה. זה זמן ומצב שאנשים רצים ברשות הרבים, על אף שבדרך כלל מקובל ללכת ולא לרוץ.

ג. שניים שרצים ברשות הרבים – מצבים נוספים

לעיל נזכר שבדרך כלל אין מקובל לרוץ ברשות הרבים, אך אם שניים רצו והוזקו זה מזה יהיו פטורים. כאמור כך פסק הרמב"ם (הל' חובל ומזיק ו, ט): "היו שניהם רצים והוזקו זה בזה שניהם פטורין ואפילו בשאר הימים", וכך פסקו גם הטור והשולחן ערוך (חושן משפט סי' שעח, ז). הרב יוסף חביבא (נימוקי יוסף טו ע"ב בדפי הרי"ף) הסביר מדוע הם פטורים: "שניהם רצין דפטורים בחול, משום דתרוייהו כי הדדי, לא שנא ברשות או שלא ברשות". כשמצבם של השניים דומה, לשניהם יש או אין רשות לרוץ, והוזקו זה מזה, פטורים. "ברשות" – בזמנים או במקומות שמקובל לרוץ, "שלא ברשות" – כשנוצר מצב ששניהם רצו והוזקו זה מזה.

נעיין בשני מצבים שאינם קשורים למצווה, ובהם דן הרא"ש.

1. רץ והזיק במקום שהכול הולכים

רבנו אשר (שו"ת הרא"ש, כלל קא, ה) דן במקרה שחתן וקרוביו יצאו מחוץ לעיר רכובים בסוסים ופרדים "ורץ אחד בסוסו ופגע בפרד שהחתן רוכב עליה הכאה גדלה, ובא לו הפסד גדול מהכאה זו כגון ג' מאות זהובים". המזיק טען שברשות הרבים הכול רשאים ללכת, ועל הניזק לשמור עצמו. הרא"ש דחה טענה זו:

> שאין לו לרוץ ברשות הרבים אפילו אדם ברגליו אלא כדי שיכול לעמוד כשירצה. כדאיתא בב"ק (לב, א) "תניא איסי בן יהודה אומר רץ חייב מפני שהוא משנה" ופסק ר"י הלכה כאיסי בן יהודה. כ"ש הרוכב על סוס שאין לו רשות [לרוץ] במקום שבני אדם רוכבין שמא לא יוכל לעמוד כשירצה, ופושע הוא. ומזיק בגופו הוא כיון שהוא רוכב על בהמה והזיק בגוף הבהמה או באוכף שעליה כמזיק בגופו דמי כמו בהמה שהזיקה באוכף שעליה. וחייב המזיק לשלם מה שישומו בית דין שנפחתו מדמי הפרד בשביל הכאה זו.

על פי ניסוח התשובה נראה שהחתן וקרוביו הלכו עם הסוסים והפרדים, ורק המזיק הוא ששינה ודהר על הסוס. הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, חושן משפט סי' שעח, כ) ציין לתשובה זו של הרא"ש וכתב: "וברוכב או יושב בעגלה שהזיק אדם, וטוען שהוא לא רץ יותר מהמורגל אלא זה הניזק הלך נגד סוסו שלא כדרך שארי אנשים, ועל ידי זה נתנזק, ישבע שכן היה המעשה ופטור". הכלל הוא שמי ששינה מהמקובל ידו על התחתונה.

אך אם היה מקרה שכולם רצים, המזיק היה פטור. כך יש ללמוד מהמשנה (סוכה מה ע"א) שבה נאמר שלאחר שסיימו ליטול ארבעת המינים ביום האחרון של החג: "מיד התינוקות שומטין את לולביהן ואוכלין אתרוגיהן". יש מפרשים שהגדולים היו לוקחים את האתרוגים של הקטנים ואכלו אותם, ואין בזה גזל כי כך נהגו משום שמחה. תוספות (ד"ה מיד תינוקות) כתבו:

> ויש ללמוד מכאן לאותן בחורים שרוכבים בסוסים לקראת חתן ונלחמים זה עם זה וקורעין בגדו של חבירו או מקלקל לו סוסו שהן פטורין, שכך נהגו מחמת שמחת חתן.[22]

---

22 גם התוספות רא"ש (סוכה שם) כתב כתוספות. אין זה סותר את דבריו בתשובה שציינו לעיל. כאמור, בתשובה רק המזיק שינה ודהר ועל כן הוא חייב, ואילו בשמחת החתן הכול רצים ועל כן הוא פטור. דברי התוספות הללו

מאחר שהכול מודעים לאופן ההתנהלות הזה, כל מי ששותף במשחק הזה צריך להישמר ולהיזהר. כך יהיה הדין גם שלא במסגרת שמחת חתן וכלה או מצווה אחרת. הרב אלכסנדר הכהן (האגודה, סוכה סי׳ מא) ציין לדברי התוספות הללו, והוסיף עוד:

> וכן פסקתי לפעמים בשבתות בחצר בית הכנסת כשמשחקים הבחורים ומכין זה את זה ובלבד שלא יתכוונו.

לא ברור טיבו של המשחק שמכים זה את זה, ומכל מקום אין מדובר על שמחת מצווה, והדין הוא שפטור אם לא הזיקו בכוונה.

2. שני מתאבקים שהאחד הזיק לחברו

בתשובה נוספת דן רבנו אשר (שו״ת הרא״ש, כלל קא, ו) ב״שנים שנתאבקו יחד והפיל האחד את חברו לארץ ונפל עליו, ובנפלו עליו סימא עינו של התחתון״. לדעת הרא״ש המזיק פטור כי זה היה באונס, ובין המקורות שהוא דן בהם כתב:

> ותניא נמי בפרק המניח (לב ע״א) ״איסי בן יהודה אומר: רץ חייב מפני שהוא משנה, ומודה איסי בן יהודה ברץ בערב שבת בין השמשות שהוא פטור משום שרץ ברשות, ואם היו שניהם רצים והזיקו זה את זה שלא בכוונה פטורין״. וכן בנדון זה נתאבקו זה עם זה מדעת שניהם, והזיקו זה את זה שלא בכוונה. כי הדבר ידוע כששניהם נתאבקו עיקר כונתם שיפיל האחד את חברו וכשהאחד נותן על חברו אי אפשר לו לצמצם ולכוין שיפילהו בנחת כדי שלא יזיקו, כי בכל כחן מתאבקין, וכל אחד מכוין להפיל חברו אם יזיקנו, ואדעתא דהכי נתאבקו יחד. נאם הכותב אשר בן הרב ר׳ יחיאל זצ״ל.

דברי הרא״ש הללו נפסקו על ידי בנו, רבנו יעקב (טור, חושן משפט, סי׳ תכא), וכן פסק הרב יוסף קארו (שולחן ערוך, שם ה). אמנם הטור לא הזכיר את הוכחת הרא״ש מסוגייתנו, והוסיף במשפט האחרון: ״...כי בכל כוחם הם מתאבקים, וכל אחד מהם מכוין להפיל חבירו, ומחלו זה על זה, ואדעתא דהכי התאבקו יחד״. הסמ״ע (סי׳ תכא ס״ק י) כתב ששניהם רצים ״לאו משום מחילה לחוד הוא, אלא משום דשניהן עבדו מעשה בהזיקתן, ומהאי טעמא בלא רשות הרבים נמי, אלא כל שרצין שנים זה כנגד זה״. לדבריו מה שקובע הוא העובדה ששניהם היו באותו מצב, ושני המתאבקים מודעים לכללי המשחק ולסיכונים שיש בו, ועל כן אם אחד מהם ניזוק וכמו שתואר בשאלה, המזיק יהיה פטור. הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, חושן משפט סי׳ תכא, ג) כתב שסיבת הפטור היא ״שכן דרך המתאבקים ואדעתא דהכי נתאבקו יחד ומחלו זה לזה... שעשו שניהם ברצון וידעו שע״י ההתאבקות בהכרח שאחד יפיל את חבירו בעל כרחו דמחלו זה לזה [ואין צריך למה שכתב הסמ״ע בסוף ס״ק י]״.

כאמור לעיל, הטור הוא שהוסיף על דברי הרא״ש אביו שהם מחלו זה לזה, ועניין זה לא נזכר בסוגייתנו בנוגע לשניים שרצו ברשות הרבים. נראה שכוונת הטור בתוספת זו היא לחזק את הטיעון ששניהם מודעים לאופן ההתנהלות והתנועה כמקובל באותו מקום או באותה עת. ריצה ברשות הרבים, קרב היאבקות וכד׳. אך אכן אין צורך במחילה מראש.

נזכרו גם במרדכי (סוכה רמז תשמג) בשם רבנו שמשון. כדברי התוספות פסק הרמ״א (שולחן ערוך חושן משפט סי׳ שעח, ט). גם בנוגע למי שהזיק בפורים כתב הרמ״א (שולחן ערוך אורח חיים סי׳ תרצה, ב): ״ויש אומרים דאם הזיק אחד את חבירו מכח שמחת פורים פטור מלשלם (תרומת הדשן סימן ק״י)״. המשנה ברורה (שם ס״ק יג) כתב: ״דבהיזק גדול מקפידין, ואין מנהג לפטור בהיזק גדול״.

סיכום

סוגייתנו עוסקת בשניים שהוזקו זה מזה ברשות הרבים בעת הליכתם או ריצתם, או בעת שאחד הלך והאחר רץ. איש מהם לא התכוון ולא פעל כדי להזיק לאחר.

תנא קמא שבתוספתא ובפשט המשנה שבסוגייתנו סברו שרשות הרבים היא מקום שמותר לכל אדם לנוע בו כרצונו. יש שהולכים ויש שרצים, ולכן בכל מקרה בכל יום מימות השבוע ששניים ייתקלו זה בזה ויוזקו זה מזה, הם יהיו פטורים.

לפי איסי בן יהודה רשות הרבים היא מקום שמקובל ללכת בו, וכששניים הלכו ברשות הרבים והוזקו זה מזה הם יהיו פטורים. יש מקומות מסוימים או זמנים מסוימים שמקובל לרוץ ברשות הרבים וכל מי שנע שם מודע לזה ונזהר יותר. אחת הדוגמאות היא הזמן שסמוך לשבת. בזמן זה אנשים לחוצים לסיים הכנותיהם לקראת השבת ומקובל לרוץ ברשות הרבים. בפרק זמן זה אם שניים ירוצו ויוזקו זה מזה, וכן אם אחד ילך והאחר ירוץ והם יוזקו זה מזה, הם יהיו פטורים. אך במצבים אחרים שאדם ירוץ ברשות הרבים ויזיק אדם שהולך, הוא יהיה חייב כי שינה מהמקובל. אם שניהם רצו, על אף שלא מקובל לרוץ באותו מקום ובאותו זמן, והוזקו זה מזה – הם יהיו פטורים.

הדוגמה בדברי איסי בן יהודה קשורה למצווה – שמירת שבת. אמנם אין חובה לרוץ ברשות הרבים בערב שבת, ורק מי שלחוץ לסיים את ההכנות לשבת רץ ברשות הרבים, אך הכול מודעים לתנועה החריגה והשונה הזאת סמוך לכניסת השבת. לפי איסי בן יהודה כך יהיה הדין גם במצבים דומים ברשות הרבים, בזמן או במקום שמקובל לרוץ, והכול מודעים לכך, למשל: ריצה ברשות הרבים במסגרת פעילות ספורט או בשל חשש מסכנה וכד'. במצב כזה גם אם אחד ילך ויינזק ממי שרץ, הרץ יהיה פטור. דברי איסי בן יהודה לא באו ללמד שכל מי שרץ לדבר מצווה יהיה פטור אם הוא הזיק אדם שהולך. הפטור הוא בשל העובדה שהכול מודעים שבזמן מסוים ברשות הרבים או במקום מסוים ברשות הרבים מקובל גם לרוץ. אשר על כן, איש הצלה שהכול מודעים לריצתו או לנסיעתו המהירה, על אף שהאחרים אינם עושים כן אלא הולכים או נוסעים כרגיל כי הם אינם מצוות ההצלה, הוא יהיה פטור אם הזיק בלא כוונה לאדם שהלך. גם כשמדובר במצב שאיננו קשור למצוות, כגון ריצה ברשות הרבים, קרב היאבקות וכד', והכול מודעים לאופן ההתנהלות והתנועה באותו מקום או באותה עת, אזי אם הוזקו זה בזה שלא בכוונה – שניהם יהיו פטורים.